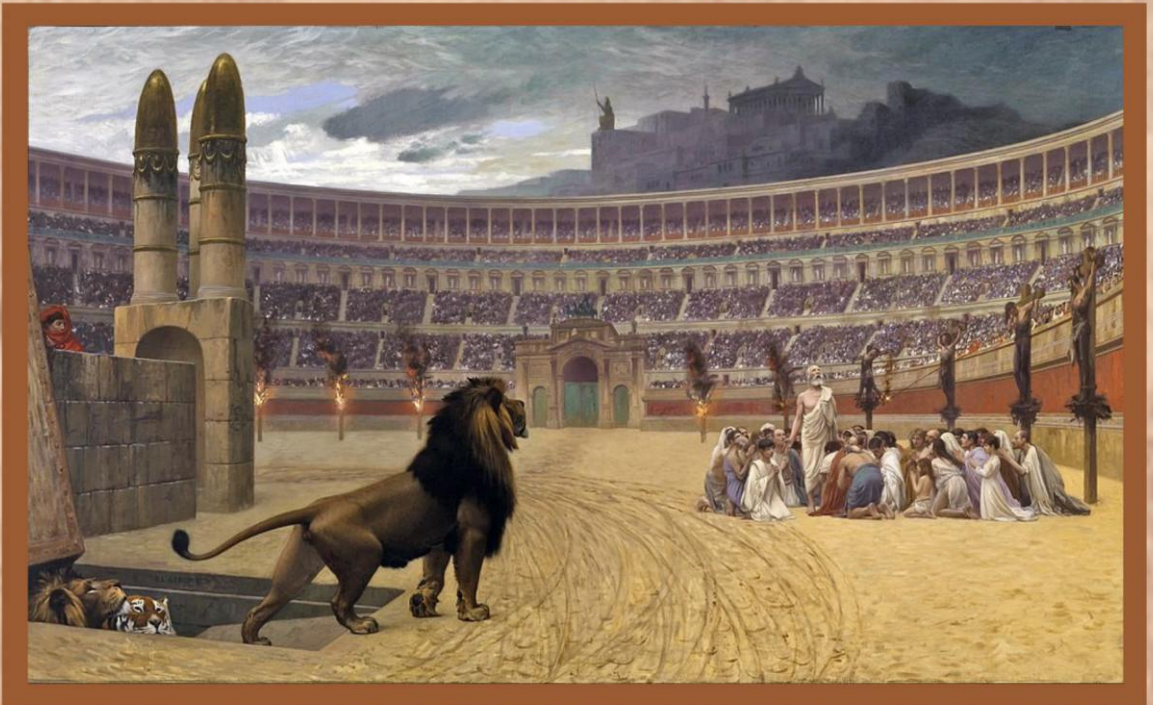

CĂLIN IOAN DUȘE

IMPERIUL ROMAN ȘI CREȘTINISMUL ÎN SECOLUL I

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

CĂLIN IOAN DUȘE

•

IMPERIUL ROMAN ȘI CREȘTINISMUL
ÎN SECOLUL I

*Publicarea acestei cărți a fost finanțată
prin Fondul de Dezvoltare al Universității Babeș-Bolyai 2022.*

*The publication of this book was supported
by the 2022 Development Fund of the Babeș-Bolyai University.*

CĂLIN IOAN DUȘE

IMPERIUL ROMAN ȘI CREȘTINISMUL ÎN SECOLUL I

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2023

Referenți științifici:

Pr. Conf. univ. dr. habil. Alexandru Buzalic

Conf. univ. dr. Marius Telea

Sursa coperta 1:

https://ro.wikipedia.org/wiki/Secolul_I#/media/File:Jean-L%C3%A9on_G%C3%A9r%C3%B4me_-_The_Christian_Martyrs%27_Last_Prayer_-_Walters_37113.jpg

Sursa coperta 4:

<http://www.istorie-pe-scurt.ro/colosseum-o-poveste-ce-implineste-1935-de-ani/colosseum-roma/>

ISBN 978-606-37-1884-7

**© 2023 Autorul volumului. Toate drepturile rezervate.
Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice
mijloace, fără acordul autorului, este interzisă și se pedepsește
conform legii.**

**Universitatea Babeș-Bolyai
Presă Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro
<http://www.editura.ubbcluj.ro/>**

*Părinților mei,
Ioan și Floarea*

*Copiilor mei,
Teodora și Ioan*

*Soției mele,
Daniela Teodora,
trecută la cele veșnice în 8.04.2001*

*Tuturor martirilor creștini
din secolul I*

Călin Ioan Dușe (n. 27. 01. 1971) este Pr. Lector univ. dr. la Facultatea de Teologie Greco-Catolică, Departamentul Oradea din cadrul Universității Babeș-Bolyai Cluj-Napoca.

În anul 2023 a susținut abilitarea la Universitatea din București cu teza: *Importanța studiului Sfinților Părinți pentru teologia contemporană.*

În anul 2003 a obținut titlul de doctor în teologie, specializarea Patrologie și literatură post patristică cu teza: *Viața duhovnicească după Sfântul Simeon Noul Teolog și integrarea lui în spiritualitatea răsăriteană*, sub îndrumarea Arhid. Prof. univ. dr. Constantin Voicu.

Este membru al Asociației Internaționale de Studii Patristice AIEP-IAPS (Association Internationale d'Études Patristiques – International Association of Patristic Studies).

Este membru fondator al Centrului de Studii Patristice și Literatură Creștină Antică (CSPLCA) din cadrul Universității Babeș-Bolyai Cluj-Napoca.

Este membru fondator al Centrului de Studii și de Cercetare de Frontieră în Teologie (CSCFT), Centre for Frontier Studies and Researches in Theology (CFSRT) al Facultății de Teologie Greco-Catolică din cadrul Universității Babeș-Bolyai.

Lista publicațiilor

Lector univ. dr. Pr. Călin Ioan Dușe

Cărți:

Imperiul Roman și creștinismul în timpul Sfântului Ignatie Teoforul Episcopul Antiohiei, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2022, pp. 510.

O minte sănătoasă într-un corp sănătos – Mens sana in corpore sano, Ediția a doua revăzută și adăugită, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2022, pp. 536.

Imperiul Bizantin de la fondarea sa și până la sfârșitul Dinastiei Macedonene 330-1056, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2021, pp. 725.

O minte sănătoasă într-un corp sănătos – Mens sana in corpore sano, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2021, pp. 368.

Imperiul Roman și creștinismul în timpul Sfântului Clement Romanul, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2020, pp. 572.

Imperiul Roman și creștinismul în timpul Părinților Apostolici, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2019, pp. 475.

Viața duhovnicească după Sfântul Simeon Noul Teolog și integrarea lui în spiritualitatea răsăriteană, Editura Logos 94, Oradea, 2007, pp. 254.

Studii:

EASTERN MONASTICISM FROM ITS INCEPTION UNTIL THE 10TH CENTURY în: *Analele Universității din Craiova. Istorie*, Anul XXVII, Nr. 2(42)/2022, pp. 7-20.

Saint Ignatius Theoforus, Bishop of Antioch, a model of martyrdom, în vol. *Martirii – reconciliere și unitate*, Simpozionul Internațional Oradea, 13-15 oct. 2022, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2022, pp. 206-330.

Sfântul Simeon Noul Teolog un model pentru creștinii de azi, Simpozionul Sf. Simeon Noul Teolog (949-1022): 1000 de ani de la trecerea sa la cele veșnice, Craiova, 28-29 noiembrie 2022, în curs de apariție.

The religious politics of the Byzantine Emperors in the 4th-9th centuries, în revista: *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Theologia Catholica Latina*, Nr. 1/2022, pp. 71-93.

The Renaissance of Byzantium during the Macedonian Dynasty 867-1056, în revista: *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Theologia Catholica Latina*, Nr. 2/2021, pp. 53-76.

Fotie, Simeon Metafrastul/Logofătul, Simeon Noul Teolog și Mihail Psellos, personalități reprezentative ale culturii și spiritualității bizantine. în: vol. *Luminile românești toleranță și afirmare identitară în Transilvania sec. XVIII-XIX și în Europa de astăzi*, Simpozionul Internațional *Eclesiologia azi – sensul unei lumi în criză*, Oradea, 7-9 octombrie 2020, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2021, pp. 137-175.

The evolution of the Byzantine Empire after the death of Emperor Constantine the Great until the tenth century, în: revista: *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Theologia Catholica Latina*, Nr. 1/2021, pp. 5-26.

San Clemente Romano un modello di padre spirituale, în: vol. *Eclesiologia azi – sensul unei lumi în criză*, Simpozionul Internațional *Eclesiologia azi – sensul unei lumi în criză*, Oradea, 8-10 octombrie 2020, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2021, pp. 147-181.

L'aparizione e la diffusione del cristianesimo a Roma, în: revista: *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Theologia Catholica*, Nr. 1-2/2020, pp. 65-90.

The Didache of the first textbook for Christian education, în: vol. *Universitatea Babeș-Bolyai la o sută de ani – trecut, prezent și viitor*, Simpozionul Internațional Oradea, 10-13 octombrie 2019, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2019, pp. 123-160.

Seneca, Quintilian, and Pliny the Younger, Exceptional Personalities of Roman Culture from the 1st Century AD, în: revista *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Theologia Graeco-Catholica Varadiensis*, Nr. 1-2/2018-2019, pp. 125-144.

Sfântul Vasile cel Mare, un precursor al învățământului modern, în: vol. *Sapientia et Scientia Theologica: In honorem Renzo Lavatori per l'80 genetliaco* / prefazione di Sua Eccellenza Rev. ma Virgil Bercea; a cura di Anton Rus e Alberto Castaldini, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca 2018, pp. 186-211.

Il contributo dello impero romano allo sviluppo dello spirito europeo, în: vol. *Identitate națională și spirit european*, Simpozionul Internațional Oradea, 11-13 octombrie 2018, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2018, pp. 121-147.

San Basilio il Grande un modello di educazione e cultura, în: vol. *Educație și cultură Seminarul Greco-Catolic Oradea-225 de ani de existență*, Simpozionul Internațional: Oradea, 11-14 octombrie 2017, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2017, pp. 108-124.

Teologia Cristologica dei Padri Apostolici, în: vol. *Spe Salvi credința, încrederea și speranța: istorie și prognoze*, Simpozionul Internațional Oradea, 6-8 octombrie, 2017, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2017, pp. 44-52.

L'importance de la famille dans les écrits des Pères cappadociens, în: vol. *Școala Ardeleană*, ed. a X-a, cu tema *Familia creștină Fundamente antropologice, iubire și sexualitate în celibat și căsătorie*, Simpozionul Internațional Oradea 8-10 octombrie 2016, coordonator, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2016, pp. 105-118.

Demnitatea umană și afectarea ei în era globalizării, în: revista *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Theologia Graeco-Catholica Varadiensis*, Nr. 1-2/2016, pp. 19-29.

Omilia către tineri a Sfântului Vasile cel Mare-un model de educație și cultură în: revista *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Theologia Graeco-Catholica Varadiensis*, Nr. 1-2/2016, pp. 31-47.

Euharistia Sfântului Simeon Noul Teolog, în: vol. *Școala Ardeleană – Biserică și Societate*, Simpozionul Internațional Oradea, 29-31 octombrie 2014, coordonator, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2015, pp. 389-396.

Împăratul Constantin cel Mare – piatră de temelie în promovarea și apărarea creștinismului, în: vol. *Epoca, personalitatea și contribuția împăratului Constantin cel Mare la libertatea și consolidarea Bisericii creștine*, Simpozionul Internațional Oradea, 23-24 Mai 2014, Editura Universității din Oradea 2014, pp. 286-315.

Aniversarea unui profesor de teologie, în revista: *Altarul Banatului*, Nr. 1-3/2014, pp. 151-171.

Părinții Apostolici, în: revista *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Theologia Graeco-Catholica Varadiensis*, Nr. 1-2/2014, pp. 123-130.

Importanța scrierilor Sfântului Simeon Noul Teolog, în: revista *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Theologia Graeco-Catholica Varadiensis*, Nr. 1-2/2014, pp. 131-140.

Constantin cel Mare și creștinismul, în: vol. *Secularizarea și Europa contemporană – particularitățile Europei Centrale și de Est*, Simpozionul Internațional, Oradea 4-5 Martie 2011, coordonator științific, Galaxia Gutenberg, 2013, pp. 87-101.

Rugăciunea în tradiția bizantină, un răspuns la secularizarea contemporană, în: revista *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Theologia Graeco-Catholica Varadiensis*, Nr. 1-2/2013, pp. 67-76.

Importanța familiei în scrierile Sfinților Vasile cel Mare și Grigore din Nazianz, în: vol. *Teologie și spiritualitate în operele Sfinților Vasile cel Mare și Grigore din Nazianz*, Simpozionul Internațional Oradea, 28-30 Aprilie 2009, coordonator științific, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2013, pp. 122-132.

Imperiul Bizantin în timpul dinastiei Macedonenilor, în: vol. *In Memoriam Liviu Borcea (1936-2006) dascăl și istoric*, coordonator Pavel Cherescu, Editura Universității din Oradea 2011, pp. 292-305.

Viața Sfântului Vasile cel Mare un model pentru tinerii de azi, în: vol. *Biserica în lumea contemporană Gaudium et Spes*, Simpozionul Internațional Oradea, 3-4 aprilie 2008, coordonator științific, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2008, pp. 117-132.

Sfântul Simeon Noul Teolog în spiritualitatea răsăriteană, în: vol. *230 de ani de la Înființarea Eparhiei Române Unite de Oradea Mare – trecut, prezent și viitor*, Simpozionul Internațional Oradea, 9-11 mai, 2007, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2008, pp. 121-139.

Importanța virtuților pentru dobândirea mântuirii, în viața și opera Sfântului Simeon Noul Teolog, în: vol. *Tradiție și modernitate în societatea românească în noul context creat de aderarea la Uniunea Europeană*, Simpozionul Internațional Oradea, 9-10 octombrie, 2007, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2007, pp. 346-362.

Virtutea milosteniei în opera Sfântului Ioan Gură de Aur, în: vol. *Teologie și Societate în opera Sfântului Ioan Gură de Aur la 1600 de ani de la intrarea sa în veșnicie*, Simpozionul Internațional-Oradea, 22-23 mai 2007, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2007, pp. 262-276.

Conflictul Sfântului Simeon Noul Teolog cu Sinclul Ștefan, în: revista *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Theologia Greco-Catholica Varadiensis*, Nr. 2/2007, pp. 75-82.

Sfântul Ioan Gură de Aur propovăduitor al milosteniei, în: revista *Teologia*, Nr. 2/2007, pp. 136-163.

Exilul Sfântului Simeon Noul Teolog și ultima parte a vieții sale, în: revista *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Theologia Greco-Catholica Varadiensis*, Nr. 1/2007, pp. 83-89.

Asceza la Sfântul Grigorie de Nyssa, în: revista *Orizonturi Teologice*, Nr. 1-2/2005, pp. 175-187.

Concepția Sfântului Grigorie de Nyssa despre păcat, în: revista *Orizonturi Teologice*, Nr. 3-4/2004, pp. 78-87.

Integrarea Sfântului Simeon Noul Teolog în spiritualitatea răsăriteană, în: revista *Orizonturi Teologice*, volum omagial, 2001, pp. 140-145.

Desăvârșirea creștină la Sfântul Ioan Gură de Aur, în: revista *Orizonturi Teologice*, Nr. 4/2001, pp. 95-104.

Asceza în primele veacuri ale creștinismului, în: revista *Orizonturi Teologice*, Nr. 3/2001, pp. 87-101.

Despățimirea și lucrarea Sfântului Duh, în: revista *Orizonturi Teologice*, Nr. 2/2001 pp. 125-133.

Taina Sfintei Spovedanii la Sfântul Simeon Noul Teolog, în: revista *Orizonturi Teologice*, Nr. 1/2001, pp. 104-115.

Vederea luminii dumnezeiești după Sfântul Simeon Noul Teolog, în: revista *Teologia*, Nr. 4/2000, pp. 102-121.

Taina Sfântului Botez la Sfântul Simeon Noul Teolog, în: revista *Orizonturi Teologice*, Nr. 3/2000, pp. 164-172.

Îndumnezeirea după Sfântul Simeon Noul Teolog, în: revista *Teologia*, Nr. 2/2001, p. 81-104.

Bizanțul în timpul Sf. Simeon Noul Teolog, în: revista *Orizonturi Teologice*, Nr. 1/2000, pp. 138-158.

Viața duhovnicească după Sf. Simeon Noul Teolog, în: revista *Credința Ortodoxă*, Nr. 2/1999, pp. 144-162.

Cuprins

Lista publicațiilor: Lector univ. dr. Pr. Călin Ioan Dușe	9
Cuvânt înainte	19
Introducere	21
Abrevieri	29
 CAPITOLUL I.	
Scurtă istorie a Imperiului Roman	49
I.1. Înainte de întemeierea Romei – influența etruscilor	52
<i>Etrusci</i>	56
I.2. Perioada Regalității 754/753-509 î.Hr.	60
I.3. Perioada Republicii 509-27 î.Hr.	68
I.4. Expansiunea romană	71
I.5. Perioada imperiului 27 î.Hr. –	
476 în Apus – 1453 în Răsărit	86
<i>Octavian August 27 î.Hr.-14 d.Hr.) –</i>	
<i>Cu el începe dinastia Iulio-Claudiană</i>	86
<i>Tiberiu 14-37</i>	94
<i>Caligula 37-41</i>	96
<i>Claudiu 41-54</i>	100
<i>Nero 54-68</i>	104
<i>Vespasian 69-79 – Cu el începe dinastia Flaviilor/Flaviană</i>	114
<i>Titus 79-81</i>	118
<i>Domițian 81-96</i>	121
<i>Nerva 96-98 – Cu el începe dinastia Antoninilor</i>	125

<i>Traian 98-117</i>	127
Bibliografie la Capitolul I.....	136
CAPITOLUL II.	
Instituțiile și magistraturile romane	155
II.1. Armata	160
II.2. Clasele sociale	165
II.3. Dreptul	167
II.4. Economia	170
II.5. Demografia.....	175
II.6. Construcțiile și arhitectura.....	177
Bibliografie la Capitolul II	184
CAPITOLUL III.	
Cultura, filosofia și religia romană	193
III.1. Educația și învățământul	193
III.2. Personalități culturale.....	215
III.3. Filosofia	283
III.4. Religia	298
<i>Religia în perioada Regalității</i>	300
<i>Cultul la romani</i>	305
<i>Sacerdoțiul la romani</i>	305
<i>Cultul la romani</i>	309
<i>Mantica</i>	312
<i>Cultul morților</i>	313
<i>Religia în perioada Republicii</i>	315
<i>Religia în perioada Imperiului</i>	318
<i>Cultul imperial</i>	319
III.5. Cultele orientale la Roma.....	323
Bibliografie la Capitolul III	330
CAPITOLUL IV.	
Apariția și răspândirea creștinismului	345
IV.1. Starea lumii greco-romane	345

IV.2. Lumea iudaică la apariția creștinismului	349
IV.3. Sfântul Ioan Botezătorul	357
IV.4. Mântuitorul Isus Hristos și întemeierea creștinismului	361
IV.5. Întemeierea Bisericii	370
IV.6. Viața și activitatea misionară a Sfântului Apostol Pavel	404
Bibliografie la Capitolul IV	441
 CAPITOLUL V.	
Creștinismul în secolul I	459
V.1. Creștinismul la Roma în secolul I	459
V.2. Creștinismul la Antiohia în secolul I	510
<i>Propovăduirea creștinismului în Antiohia, de către Sfântul Apostol Pavel .....</i>	<i>524</i>
V.3. Creștinismul la Corint în secolul I	540
V.4. Ereziile din secolul I.....	548
<i>Prezentare generală .....</i>	<i>548</i>
<i>Ereziile iudaizante .....</i>	<i>551</i>
<i>Ereziile iudeo-gnostice.....</i>	<i>555</i>
Bibliografie la Capitolul V	574
 CAPITOLUL VI.	
Părinții Apostolici	591
VI.1. Prezentare generală	591
VI.2. Didahia/Învățătura celor doisprezece Apostoli.....	601
VI.3. Sfântul Clement Romanul	626
VI.4. Sfântul Ignatie Teoforul	637
VI.5. Sfântul Policarp al Smirnei	648
Concluzii	661
Bibliografie la Capitolul VI.....	665
 Glosar de termeni romani	
Abrevieri.....	685

Anexe	807
1. Lexicon de termeni militari.....	807
2. Denumirile triburilor rurale și prescurtările lor epigrafice.....	809
3. Lista împăraților romani/bizantini și a episcopilor/papilor.....	814
4. Lista arhierilor iudei și a procuratorilor romani din Iudeea în perioada de început a Bisericii.....	836

Cuvânt înainte

Civilizația greco-romană și-a pus amprenta asupra continentului european, istoria antică și medievală preluând din tezaurul culturii eleniste. Geniul roman a transformat faciesul Europei legând teritorii îndepărtate prin drumuri și poduri. Viaductele și apeductele au servit marilor centre urbane, care s-au dezvoltat beneficiind de o infrastructură, ce a generat un *modus vivendi* al unei lumi civilizate în care termele, bibliotecile, administrația publică și militară au asigurat unitatea mai multor popoare reunite de Roma. Devenit un Imperiu, ca orice structură a puterii lumești, el a cunoscut decadența și, în cele din urmă, destrămarea, moștenirea culturală a civilizației romane trecând prin prisma etnogenezelor și a nuanțurilor specifice.

Însă, involuntar, Imperiul Roman a jucat un rol important asupra istoriei Bisericii. Misiunea pe care Apostolii au primit-o de la Hristos de a propovădui tuturor neamurilor a fost facilitată de libera circulație pe teritoriul administrat de romani. Creștinismul primar a trecut prin perioade de persecuții, s-a confruntat cu eclecticismul filosofic și religios din perioada de deusolare a unei lumi decadente, s-a structurat ca o Biserică în jurul marilor centre de difuziune, care vor deveni marile centre patriarhale de mai târziu, dar cel mai important lucru, a asigurat o unitate spirituală dincolo de jocurile puterii politice a timpului. Această unitate a creștinilor a legat popoarele Europei dincolo de noile frontiere apărute, lumea civilizată nu mai ținea de lumea romană, ci se transforma într-o *societas christiana*. Aceasta prelua tezaurul greco-roman și îl transforma prin amprenta lui Hristos, care va creștina arta, cultura, aspirațiile și destinul Vechii Europe. Începuturile acestei transformări se reflectă din plin prin epoca patristică, problemele teologice, confruntările de idei și frământările specifice evoluției Bisericii regăsindu-se în scrierile Părinților Bisericii.

Mergând pe linia preocupărilor sale din domeniul patristicii, părintele Călin Ioan Dușe oferă studenților teologi și tuturor celor interesați o sinteză istorică asupra lumii romane, de la apariție până în perioada Bisericii primare. Consecvent prezentării din celelalte volume publicate, autorul caută să situeze cititorul în contextul timpului, oferind un tablou descriptiv, care ne ajută să legăm operele scriitorilor creștini de momentul istoric respectiv în care au apărut.

Sunt prezentate și nuanțările specifice Bisericilor locale, oprindu-se asupra Bisericilor Romei, Antiohiei și Corintului primului secol creștin. Dialogul dintre credință și gândirea filosofică în contextul pluralismului religiilor din spațiul cultural greco-roman generau primele interpretări eretice sau sincretisme de tip gnostic, Părinții Bisericii fiind obligați să aducă doctrina creștină pe linia propovăduirii lui Hristos și a continuității tradiției apostolice, care se concretiza prin canonul Sfintei Scripturi și prin Sfânta Tradiție.

Introducerea în perioada Părinților Apostolici începe prin cea mai veche scriere din patrimoniul patristicii, *Didahia* sau *Învățătura celor doisprezece Apostoli*, fiind prezentate operele Sfinților Clement Romanul, Ignatie Teoforul și Policarp al Smirnei.

Această abordare inter-disciplinară care reunește evenimentele istorice cu problematici specifice istoriei Bisericii, teologiei creștine și a literaturii patristice este necesară. Un instrument de lucru util predării-învățării patrologiei, lucrarea de față își va dovedi utilitatea pentru studenții teologi și poate fi un ghid practic alături de celelalte manuale și suporturi de curs destinate incursiunii în tainele teologiei și în studiul literaturii patristice.

Pr. Conf. univ. dr. habil. Alexandru BUZALIC

Introducere

Cartea de față *Imperiul Roman și creștinismul în secolul I* prezintă o introducere în ceea ce a reprezentat acest grandios Imperiu, care a lăsat o puternică amprentă în civilizația și cultura umanității. Prin această lucrare de sinteză este reconstituită lumea în care s-a întrupat Mântuitorul Isus Hristos, dar și modul în care a ființat Biserica și s-a dezvoltat creștinismul din secolul I, în cadrul Imperiului Roman. În anul 2019 am publicat la Presa Universitară Clujeană o carte intitulată *Imperiul Roman și creștinismul în timpul Părinților Apostolici*, având 475 de pagini. Prin această carte am deschis un proiect de cercetare, care, cu ajutorul Atotmilostivului Dumnezeu, se va întinde pe parcursul mai multor ani. Cartea respectivă avea menirea de a deschide o temă mereu actuală, pentru cei interesați de apariția și dezvoltarea creștinismului în cadrul Imperiului Roman, urmând ca pe viitor să apară monografiile patristice dedicate Părinților Apostolici. Astfel, în anul 2020 a apărut la Presa Universitară Clujeană, prima monografie patristică din teologia românească, dedicată Sfântului Clement Romanul intitulată *Imperiul Roman și creștinismul în timpul Sfântului Clement Romanul*.

În această lucrare, care are 572 de pagini, este prezentat în primul capitol Imperiul Roman în secolul I. Capitolul al II-lea descrie creștinismul în secolul I, dar și apariția și dezvoltarea acestuia la Roma. Capitolul III al lucrării este dedicat vieții și operei Sfântului Clement Romanul, care a fost în secolul I, după moartea Sfinților Apostoli Petru și Pavel, în anul 67, cea mai mare personalitate creștină.

Proiectul de elaborare a monografiilor patristice dedicate Părinților Apostolici, a continuat prin apariția în anul 2022, tot la Presa Universitară Clujeană, a unei lucrări dedicate Sfântului Ignatie Teoforul. Cartea intitulată *Imperiul Roman și creștinismul în timpul Sfântului Ignatie Teoforul, Episcopul Antiohiei* are 510 pagini, fiind structurată pe patru capitole. Deoarece nu toți cititorii au avut acces la prima carte *Imperiul Roman și creștinismul în timpul*

Părinților Apostolici, am considerat că este mai util pentru cititori să prezint în primul capitol Imperiul Roman în secolul I. În capitolul al II-lea am prezentat Imperiul Seleucid (312-63 î.Hr.), iar în capitolul III este prezentată Antiohia, Orașul lui Dumnezeu, așa cum a fost numită de către împăratul Iustinian (527-565). Viața, opera și doctrina/învățătura Sfântului Ignatie Teoforul sunt prezentate în capitolul al IV-lea.

După publicarea acestor cărți și după epuizarea cărții *Imperiul Roman și creștinismul în timpul Părinților Apostolici*, am considerat că este oportun, să prezint în cadrul unei sinteze, subiectele pe care le-am tratat în cărțile amintite. Așa apare această carte *Imperiul Roman și creștinismul în secolul I*. Astfel, în cele 836 de pagini, cititorii vor găsi informații importante despre cele două subiecte. Așadar, Imperiul Roman și creștinismul sunt două subiecte, care au marcat, fascinat și schimbat istoria omenirii. De aceea, despre ele s-a scris mult și se va mai scrie.

Lucrarea de față, *Imperiul Roman și creștinismul în timpul secolul I*, este structurată pe șase capitole. În această carte am prezentat modul în care a evoluat Imperiul Roman de la început, cum s-a dezvoltat el pe parcursul timpului, dar și faptul că, la apariția creștinismului era în plină glorie. De asemenea, să înțelegem mai bine cum arăta acest Imperiu la momentul apariției creștinismului din punct de vedere teritorial, cum era organizat din punct de vedere instituțional, care erau mentalitățile romanilor, cultura, filosofia și religia romană, care era starea lumii greco-romane, dar și cum se prezenta lumea iudaică la apariția creștinismului.

Cunoscând toate aceste aspecte, vom putea înțelege mai bine modul în care a apărut, dar și cum s-a dezvoltat creștinismul de la apariția sa și până la sfârșitul perioadei Părinților Apostolici. În această perioadă de plină glorie în care se găsea Imperiul Roman se va naște creștinismul, care va suferi mult din partea acestuia timp de mai bine de trei secole. Această suferință a creștinilor va lua sfârșit odată cu venirea la conducerea Imperiului Roman a împăratului Constantin cel Mare (306-337), care, prin Edictul de la Mediolanum¹ din anul 313, va acorda libertatea de practicare a cultului creștin. Astfel, de acum înainte, creștinismul va deveni, din religie persecutată, religia favorizată în cadrul Imperiul Roman. Trebuie amintit

---

¹ Mediolanum este azi orașul Milano în Italia.

faptul că civilizația romană a adus importante contribuții în organizarea politică, administrativă, juridică, artă militară, literatură, arhitectură, limbile Europei (limbile romanice), iar istoria sa continuă să aibă o influență puternică asupra lumii moderne.

În primul capitol am făcut o scurtă incursiune în istoria Imperiului Roman și am tratat despre modul în care etruscii și-au pus amprenta asupra evoluției acestuia. Din mozaicul de popoare preromane care locuiau în Italia, etruscii au fost cei care au creat o civilizație superioară, prima în Occident, aducând astfel, o importantă contribuție la dezvoltarea culturii și civilizației romane. Romanii au primit de la etrusci o moștenire considerabilă pe parcursul celor opt secole de civilizație și cultură. Regii etrusci au fost cei care au fondat Roma dându-i primele instituții civile. Tot de la etrusci romanii au avut primele modele de organizare militară, lucrări de urbanism, dar și opere de artă. Ei au dat romanilor modelul organizării vieții religioase, doctrine și practici rituale, iar scrierea romanilor a apărut tot prin influența etruscilor.

Pe parcursul existenței sale, civilizația romană a trecut prin mai multe etape: perioada Regalității 754/753-509 î.Hr., perioada Republicii 509-27 î.Hr., perioada Imperiului 27 î.Hr. – 28 august 476, în Apus și 29 mai 1453 în Răsărit. După ce am descris aceste etape prin care a trecut civilizația romană, modul în care a evoluat și s-a dezvoltat, am trecut la perioada Imperiului și am tratat pe scurt domnia fiecărui împărat, începând de la Octavian August (27 î.Hr.-14 d.Hr.) și până la împăratul Traian (98-117). Aici, am amintit și despre cele două războaie dacice din anii 101-102 și 105-106, când Dacia este cucerită definitiv de către romani și transformată în provincie romană. În urma acestei cuceriri romanii au descoperit tezaurul dacic, care a fost evaluat la o **sută șazeci și cinci de tone de aur² și trei sute treizeci și unu de tone de argint**. Împăratul Traian l-a dus la Roma unde a oferit poporului roman *panem et circensis* (pâine și spectacole de circ). Această victorie împotriva dacilor a fost serbată la Roma timp de o sută douăzeci și trei de zile. În timpul

---

² În 2018 rezerva de aur a BNR este de 103,7 tone aur, echivalentul a 3,3 miliarde de euro. România este pe locul 35 în lume, după rezervele de aur pe care le deține Banca Națională și pe primul loc între țările din estul Europei. Sursa: <https://www.zf.ro/banci-si-asigurari/topul-rezervelor-de-aur-la-nivel-mondial-romania-este-cel-mai-bine-clasata-tara-est-europeana-bnr-nu-a-mai-cumparat-aur-de-16-ani-14991625>.

acestor serbări au murit zece mii de gladiatori și unsprezece mii de animale. Cu această ocazie împăratul Traian a donat câte șase sute cincizeci de dinari fiecărui contribuabil, a bătut noi monede și trei medalii comemorative.

Pentru a păstra amintirea acestei victorii împotriva dacilor, în anul 113, cu ajutorul arhitectului Apolodor din Damasc, împăratul Traian va construi la Roma, în noul For, Columna lui Traian. Ea este cel mai mare și cel mai frumos monument din Roma, fiind considerat actul de naștere al poporului român. La moartea împăratului Traian, în anul 117, Imperiul Roman a cunoscut cea mai mare expansiune. El avea o suprafață de trei milioane trei sute de mii de km², de aproximativ paisprezece ori suprafața României de azi³ și o populație de peste cincizeci și cinci de milioane de locuitori.

În capitolul al doilea, al cărții am prezentat instituțiile romane: armata, clasele sociale, dreptul, economia, demografia, construcțiile și arhitectura. Armata a fost aceea care a dus la dezvoltarea Imperiului Roman pe trei continente și ea a reprezentat una dintre instituțiile fundamentale ale romanilor. De aceea, armata a avut un rol important în cadrul Imperiului Roman, ea fiind cea care a ajutat la încasarea impozitelor, a participat la importante lucrări publice, construcții de monumente, puțuri, dar și la lucrări de refaceri și construcții de noi drumuri. De asemenea, armata a participat din plin la viața provinciilor și a fost un puternic factor de romanizare.

Romanii au fost un popor practic și, astfel, dreptul roman a evoluat pe parcursul secolelor în același timp cu viața socială, economică și politică. Astfel, pe parcursul timpului, dreptul roman a fost acela care a influențat legislația civilă și penală din multe state. Pe parcursul istoriei, romanii s-au remarcat ca și constructori desăvârșiți, iar lumea are și azi posibilitatea de a admira grandioasele sale construcții. Ele au pus în valoare geniul romanilor, atât la Roma, cât și în provinciile care au făcut parte din Imperiul Roman. Să nu uităm că podul de peste Dunăre construit între anii 103 și 105 de către arhitectul Apolodor din Damasc, avea o lungime de o mie o sută treizeci și cinci de metri cu piloni din piatră, care aveau între ei o distanță de cincizeci și unu de metri.

---

³ Suprafața României este de 238.397 km².

În capitolul al treilea intitulat *Cultura, filosofia și religia romană*, am prezentat educația și învățământul, personalitățile culturale, filosofia, religia romană, dar și cultele orientale care au pătruns la Roma. Pe parcursul timpului, religia romanilor a fost influențată de religia etruscilor, și de cea a grecilor. Cu toate acestea, ei au reușit să-și păstreze amprenta spiritului practic roman. Astfel, romanii s-au limitat la practicarea strictă a ritualurilor și, de aceea, nu vom găsi la ei scrieri de filosofie religioasă sau cu caracter religios-literar, în care să fie glorificate faptele zeilor ca și la greci. La romani, mitologia nu a cunoscut o dezvoltare așa de mare ca și la greci, iar zeii lor, înainte de influența greacă, nu au avut înfățișări umane și statui.

Cu timpul, cultul împăratului va deveni o tradiție la romani, chiar dacă au fost și unele proteste împotriva divinizării unor împărați, care au fost nevrednici. Din cauza acestui cult al împăratului, pe parcursul istoriei, creștinii vor avea mult de pățimit. Cultul imperial a început să se dezvolte tot mai mult, iar celelalte culte vechi au rămas în umbră, cu excepția lui Jupiter Optimus Maximus.

Cultul imperial a fost acela care a contribuit cel mai mult la unitatea Imperiului, pentru că, în cadrul acestui cult, nu a fost vorba de o persoană, ci de funcția pe care o îndeplinea persoana respectivă. Romanii au avut un tact și o înțelepciune cu totul aparte atunci când au cucerit provinciile, deoarece ei i-au lăsat pe cei învinși să-și practice mai departe propria religie și propriile obiceiuri, dar le-au cerut în schimb să recunoască supremația Romei și cultul imperial. Libertatea pe le-au acordat-o romanii provinciilor cucerite a făcut ca acestea să se dezvolte, mai ales cele orientale. Astfel, prin diferite mijloace, ei au adus la Roma civilizația orientală, care era mult superioară celei romane. Tot acum vor fi aduse în Italia, în sudul peninsulei, dar mai ales la Roma, cultele religioase orientale. Acestea vor răspunde și mai bine nevoilor religioase ale romanilor, pentru că vechea lor religie a devenit tot mai formalistă și rece. În această perioadă, cultele orientale vor pătrunde și vor aduce la Roma divinități ale popoarelor supuse. Ele își vor găsi locul în Panteonul roman, ducând la sincretismul religios, care va domina scena religioasă a Imperiului Roman până la sfârșitul său. Așadar, în primele capitole am încercat să parcurgem cele mai importante momente din istoria celui mai mare Imperiu, care a existat în istoria omenirii.

În cadrul acestui Imperiu se va naște și dezvolta creștinismul, cel care va schimba istoria omenirii. Providența divină a pregătit, pe parcursul secolelor, omenirea pentru venirea Mântuitorului Isus Hristos, și El a venit așa după cum ne spune Sfântul Apostol Pavel la: „*plinirea vremii*” (Gal. 4, 4).

Al patrulea capitol este intitulat *Apariția și răspândirea creștinismului*. El este menit să prezinte starea lumii greco-romane, dar și a lumii iudaice la apariția creștinismului, persoana și activitatea Sfântului Ioan Botezătorul, persoana Mântuitorului Isus Hristos din punct de vedere istoric, întemeierea creștinismului și a Bisericii, activitatea misionară a Sfinților Apostoli, dar și viața și activitatea misionară a Sfântului Apostol Pavel.

Capitolul al cincilea este intitulat *Creștinismul în secolul I*. În acest capitol este prezentată apariția și dezvoltarea creștinismului la Roma, Antiohia și Corint. Din păcate, încă din secolul I, în cadrul creștinismului au început să apară și primele erezii. Împotriva acestora, Biserica a luat atitudine, încă de la început, așa după cum se poate vedea din subcapitolul patru.

Părinții Apostolici, care au fost urmașii Sfinților Apostoli, sunt prezentați în capitolul șase. Acesta începe cu prezentarea generală a Părinților Apostolici, după care sunt amintiți cei mai importanți. Este prezentată Didahia/Învățătura celor doisprezece Apostoli, care este o scriere contemporană cu Evangheliile sinoptice și epistolele pauline. Capitolul continuă cu prezentarea Sfântului Clement Romanul, care a fost ucenicul Sfinților Apostoli Petru și Pavel. Alături de aceștia, el a contribuit la organizarea și consolidarea creștinismului la Roma. Sfântul Clement Romanul este al treilea episcop/papă al Romei (91-101), după Sfântul Apostol Petru (42/64-67), Lin/Linos/Linus (67-78) și Anaclet/Cletus (79-91). Din a doua jumătate a secolului I, creștinismul antiohian este dominat de puternica personalitate a Sfântului Ignatie Teoforul. Potrivit Tradiției, el a fost copilul pe care Mântuitorul Isus Hristos l-a luat în brațe și l-a prezentat Sfinților Apostoli ca și model de smerenie: „*Deci cine se va smeri pe sine ca pruncul acesta, acela este cel mai mare în împărăția cerurilor. Și cine va primi un prunc ca acesta în numele Meu, pe Mine Mă primește*” (Mt. 18, 4-5). Sfântul Ignatie Teoforul a păstorit ca și episcop al Antiohiei între anii 68/75? și 107, când a primit martiriul în Colosseum, la 20 decembrie, fiind aruncat la fiarele

sălbatică. Cu Sfântul Policarp al Smirnei (70-156) se încheie perioada Părinților Apostolici. Prin scrierile și viața lor, ei au făcut trecerea de la perioada apostolică și cea a Noului Testament, la perioada Apologeților creștini. Părinții Apostolici au pus bazele teologiei creștine, care va fi continuată și aprofundată de către Apologeții creștini, dar mai ales de către Sfinții Părinți din secolele următoare.

Anexele, dar și numeroasele fotografii, au menirea de a ajuta cititorii să vizualizeze subiectele tratate, în sens pedagogic, trimițându-i spre o mai precisă încadrare a temei dezbătute.

Cartea de față este o lucrare de sinteză adusă la zi, prin care oferă studenților, masteranzilor, dar și doctoranzilor o introducere într-o tematică deosebit de vastă și importantă. De asemenea, ea se adresează celor care sunt pasionați de istoria Imperiului Roman, de istoria apariției și răspândirii creștinismului în secolul I, dar și de perioada Părinților Apostolici. Pentru cei pasionați, dar mai ales pentru cei care doresc să aprofundeze aceste subiecte, la sfârșitul fiecărui capitol vor putea să studieze o bibliografie destul de bogată în limba română, dar și în alte limbi. Sper ca, prin această carte, să aduc o umilă contribuție la tot ceea ce a însemnat grandiosul Imperiu Roman, la modul în care cetățenii săi au fost pregătiți pentru primirea și răspândirea creștinismului, dar și interacțiunea lor cu Părinții Apostolici.

În încheiere, mulțumesc Atotputernicului și Milostivului Dumnezeu, dar și celor care în diferite moduri m-au ajutat la apariția acestei cărți. Mulțumirile mele se îndreaptă către Pr. Conf. univ. dr. habil. Alexandru Buzalic și Conf. univ. dr. Marius Telea, referenții științifici ai acestei cărți.

De asemenea, doresc să aduc calde mulțumiri ostenitorilor de la Editura Presa Universitară Clujeană, în special doamnei director Codruța Săcelean și domnului Vasile Moraru, pentru colaborarea și sprijinul din acești ani, în care am reușit să publicăm 6 cărți.

Abrevieri

AAB	Abhandlungen, Academia de Berlin, Phil.-hist. Klasse 1815ss.
AAM	Anzeiger der Osterreichischen Akademie der Wissenschaften, Viena, 1864ss.
AAT	Atti dell Accademia delle Scienze di Torino, Classe di Scienze morali, storiche e filologiche, Torino.
AB	Analecta Bollandiana, Bruxelles.
ABan	Revista Altarul Banatului, Timișoara.
AC	Antike und Christentum (J. Dölger) 1929-1950, Münster im Westfalen.
ACL	Antiquité Classique, Louvain.
ACO	Acta Conciliorum Oecumenicorum, ed. por E. Schwartz, Berlin, 1914ss.
ACW	Ancient Christian Writers, edit. J. Quasten and J.C. Plumbe, Westminster Md.
AE'	Αρχαιολογική Έφημερίς, Αθήνα.
AEHEH	Annuaire de l'École Pratique des Hautes Études, IVe section, sciences historiques et philosophiques, Paris.
AER	American Ecclesiastical Review, Washington.
AFL	Annuaire de l'École Pratique des Hautes Études, IVe section, sciences historiques et philosophiques, Paris.
AFLNice	Annales de la Faculté des Lettres et Sciences Humaines de Nice, Nice.
AFTASS	Anuarul Facultății de Teologie „Andrei Șaguna”, Sibiu.
AGP	Archiv für Geschichte der Philosophie, Berlin, 1889-1932.
AGWG	Abhandlungen der Gesellschaft der Wissenschaften, Göttingen.
AHD	Archives d'histoire doctrinale et littéraire, Paris, 1926ss.
AIPh	Annuaire de l'Institut de philologie et d'histoire orientales et slaves. Paris-Bruxelles, 1932ss.

AJA	American Journal of Archaeology, Princeton, 1885ss.
AJPh	American Journal of Philology, Baltimore, 1880ss.
AKK	Archiv für katholisches Kirchenrecht, Mainz, 1857ss.
AL	Acta Lingüistica, Copenhagen.
ALMA	Archivum latinitatis medii aevi (Bulletin du Cange), Paris-Bruxelles, 1924ss.
ALW	Archiv für Liturgiewissenschaft, Regensburg.
ANF	Ante-Nicene Fathers, Buffalo-New York.
Ang	Angelicum, Roma, 1924ss.
ANL	Ante-Nicene Christian Library, Edinburgh.
Ant	Antonianum, Roma, 1926ss.
AnThA	L'Année Théologique Augustinienne, Paris.
AOAW	Anzeiger der Österreichischen Akademie der Wissenschaften in Wien, Philos. – hist. Klasse, Wien.
APF	Archiv für. Papyrusforschung, Leipzig, 1901ss.
Aph	Archives de Philosophie, Paris.
AR	Archivum Romanicum, Firenze.
AR	Revista Altarul Reîntregirii, Alba Iulia.
ArOr	Arhiv Orientální, Praga.
ARW	Archiv für Religionswissenschaft, Berlin-Leipzig, 1898ss.
ASH	Ac Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest.
ASS	Acta Sanctorum, ed. por los Bolandistas, Antwerp y Bruselas, 1634ss.
AST	Analecta Sacra Tarraconensia, Barcelona, 1925ss.
AT	Année théologique, Paris.
ATG	Archivo Teológico Granadino, Granada, 1938ss.
AThR	Anglican Theological Review, New York.
AtTor	Atti dell' Accademia delle Scienze di Torino, Torino.
Aug	Augustiniana, Louvain, 1951ss.
AugMag	Augustinus Magister. Congrès International Augustinien, Paris, 21-24 septembre 1954. Vol. I e 2: Comunicazioni; vol.3: Atti. Paris, 1954-1955.

AUS	Annali dell Istituto Italiano per gli Studi Storici, Napoli.
BAB	Bulletin de la Classe des Lettres de l'Académie Royale de Belgique, Bruxelles.
BAC	Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid, 1945ss.
BAGB	Bulletin de l'Association G. Budé, Paris.
BALAC	Bulletin d'ancienne littérature et d'archéologie chrétienne, Paris.
BAPC	Bulletin of the Polish Academy, Krakow.
BBi	Bulletin of the Byzantine Institute, Boston.
BBR	Bulletin de l'Institut historique belge de Rome.
BCC	Biblioteca Clásica del Catolicismo, Madrid.
BEHE	Bibliothèque de l'École des Hautes Études, Paris.
Bess	Bessarione, Roma, 1896ss.
BEΠ	Βιβλιοθήκη' Ελλήνων Πατέρων και Εκκλησιαστικών Συγγραφέων (editatā de: Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Εκκλησίας τῆς Ἑλλάδος), Αθήνα, 1955 s.urm.
BFC	Bolletino di Filologia Classica, Torino.
BFTh	Beiträge zur Förderung der Theologie, Gütersloh.
BGDS	Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache.
BHM	Bulletin of the History of Medicine, Baltimore.
BHTh	Beiträge zur historischen Theologie, Tübingen, 1929ss.
Bibl	Biblica, Roma, 1920ss.
BICS	Bulletin of the Institute of Classical Studies of the University of London.
BiNJ	Bijdragen van de Philosophische en Theologische Faculteiten der Nederlandsche Jezüeten, Roermond-Maastricht, 1938ss.
BiZ	Biblische Zeitschrift, Paderborn-Freiburg 1903-1939, 1957ss.
BJ	Bursians Jahresbericht über die Fortschritte der klassischen Altertumswissenschaft, Leipzig.
BJR	Bulletin of John Rylands Library, Manchester.
BKP	Beiträge zur klassischen Philologie, Mannheim.
BKV	Bibliothek der Kirchenväter, Kempten und München.

BKV'	Bibliothek der Kirchenväter, ed. O. Bardenhewer, T. Schermann, C. Weyman. Kempten und München, 1911ss.
BKV''	Bibliothek der Kirchenväter, Zweite Reihe, ed. por O. Bardenhewer, J. Zellinger, J. Martin, München, 1932ss.
BLE	Bulletin de littérature ecclésiastique, Toulouse.
BM	Benediktinische Monatschrift, Beuron, 1919ss.
BNJ	Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher, Athen.
BOR	Revista Biserica Ortodoxă Română, București.
BoS	Bogolovska Scotra, Zagreb, 1912ss.
BoZ	Bonner Zeitschrift für Theologie und Seelsorge, Düsseldorf, 1925ss.
BPEC	Bolletino del Comitato per la preparazione dell'Edizione nazionale del Classici greci e latini, Roma.
BTAM	Bulletin de Théologie Ancienne et Médiévale, Louvain, 1929ss.
BV	Bogolosvni Vestnik, Lubiana, 1921ss.
BVM	Bologolovskij Vestnik, Mosca, 1892ss.
ByF	Byzantinische Forschungen.
BYZ	Byzantion, Bruxelles.
BZ	Byzantinische Zeitschrift, Leipzig-München.
CBQ	The Catholic Biblical Quarterly, Washington.
CC	Civiltà Cattolica, Roma.
CCL	Corpus Christianorum-Series Latina, Turnhout, Paris.
CD	La Ciudad de Dios, Madrid, 1891ss.
CDA	Godisnik na Duchovnata Akademia, Sofia.
CE	The Catholic Encyclopedia. New York 1907-1914; Supl. 1922.
CH	Church History, Chicago.
Ch	Das Konzil von Chalkedon, Geschichte und Gegenwart, ed. por A. Grillmeier y H. Bacht.
CHR	The Catholic Historical Review, Washington DC.
CJ	Classical Journal, Chicago.
CM	Classica et Mediaevalia, Kopenhagen.

CO	Revista Crediința Ortodoxă, Alba Iulia.
Col	Colecția.
CPh	Classical Philology, Chicago.
CPS	Corona Patrum Salesiana, Torino.
CPT	Cambridge Patristic Texts.
CQ	Classical Quarterly, London-Oxford.
CQR	The Church Quarterly Review, London.
CR	The Classical Review, London-Oxford.
CRAI	Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris.
CRI	Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris.
CSCO	Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, Paris.
CSEL	Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, Wien.
CSHB	Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Bonn, 1828-1897.
CTh	Collectanea Theologica, Lwow, 1920ss.
d.Hr.	după Hristos.
DA	Dissertation Abstracts. Ann Arbor, Michigan.
DAC	Dictionary of the Apostolic Church, ed. por J. Hastings, Edinburgh, 1915-1918.
DAL	Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie, Paris.
DAP	Dictionnaire Apologetique, ed. por A. d'Alés, Paris, 1925ss, 4.8 ed.
DB	Dictionnaire de la Bible, ed. por F. Vigouroux, Paris, 1895-1912; Supl. 1926ss.
DCA	Dictionary of Christian Antiquities, ed. por W. Smith y S. Cheetham, London, 1875-1880, 2 vols.
DCB	Dictionary of Christian Biography, Literature, Sects and Doctrines, ed. por W. Smith y H. Wace, London 1877-1887, 4 vol.
DCS	Die Griechischen Christlichen Schriftsteller, Berlin.
DDC	Dictionnaire de droit canonique, ed. por V. Villien, E. Magnin, R. Naz, Paris, 1924ss.
DECA	Dictionnaire encyclopédique du christianisme ancien, Angelo di Berardino, François Vial, 2 vol., Ed. du Cerf, Paris, 1990.

DHC	Documents Illustrative of the History of the Church, ed. por B. J. Kidd, London, 1938, 2 vol.
DHG	Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastique, ed. par A. Baudrillart, Paris, 1912ss.
DLZ	Deutsche Literaturzeitung für Kritik der internationalen Wissenschaft, Berlin, 1880ss.
DOP	Dumbarton Oaks Papers, Cambridge (Mass.), 1941ss.
DOS	Dumbarton Oaks Studies. Cambridge (Mass.), 1950ss.
DR	Downside Review, Downside Abbey (Bath).
DSp	Dictionnaire de spiritualité, Paris, 1932-1995.
DSt	Dominican Studies, Oxford, 1948ss.
DT	Divus Thomas, Fribourg, 1914ss.
DTC	Dictionnaire de Théologie Catholique, ed. por A. Vacant, E. Mangenot et E. Amann, Paris, 1927.
DTP	Divus Thomas, Piacenza, 1880ss.
DTT	Dansk Teologisk Tidsskrift, Kobenhavn.
EA	Enchiridion Asceticum, ed. por M. J. Rouet de Journel y J. Dutilleul, 4.s ed. Barcelona, 1947.
EB	Estudios Bíblicos, Madrid.
EBrit	Encyclopaedia Britannica. 14.* ed. Chicago, London, Toronto 1929ss.
EC	Enciclopedia Cattolica, Roma, 1949-1954.
ECl	Estudios Clasicos, Madrid.
ECQ	Eastern Churches Quarterly, Ramsgate, 1936ss.
EE	Estudios Ecclesiasticos, Madrid.
EEBS	'Επετηρίς της Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Atene.
EH	Enchiridion Fontium Historiae Ecclesiasticae Antiquae, ed. por C. Kirch; 6.* ed. por L. Ueding, Barcelona, 1947.
EHPR	Etudes d'Histoire et de Philosophie Religieuse.
EHR	English Historical Review, London, 1886ss.
EIBMBOR	Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
EJb	Eranos Jahrbuch, Zürich.

EL	Ephemerides Liturgicae, Roma, 1887ss.
EM	Estudios Marianos, Madrid.
EO	Echos d'Orient, Paris.
Eos	Eos. Commentarii Societatis Philologicae rolonorum, Lwow, 1894ss.
EP	Enchiridion Patristicum, ed. por M. J. Rouet de Journel, 18.a ed. Freiburg im Br., 1953.
EPhM	Ephemerides Mariologicae, Madrid.
ErJB	Eranos Jahrbuch, Zürich.
ES	Enchiridion Symbolorum, ed. por H. Denzinger y C. Rahner. 30. a ed. Freiburg im Br., 1955.
Et	Études, Paris, 1856ss (hasta 1896: Études religieuses).
EtByz	Études Byzantines, Paris, 1943-1945.
EtC	Études Classiques, Namur.
EThL	Ephemerides Theologicae Lovanienses, Louvain.
ETL	Ephemerides Theologicae Lóvánienses, Louvain, 1924ss.
ExpT	The Expository Times, Edinburgh, 1898ss.
FC	The Fathers of the Church, ed. por R. J. Deferrari, New York, 1947ss.
FF	Forschungen und Fortschritt, Berlin, 1925ss.
FKDG	Forschungen zur Kirchen-und Dogmengeschichte, Göttingen, 1953ss.
FLDG	Forschungen zur christliche Literatur und Dogmengeschichte, Paderborn.
Folia	Folia. Studies in the Christian Perpetuation of the Classics, New York, 1947ss.
FP	Florilegium Patristicum, Bonn.
FRL	Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testamentes, Göttingen.
FS	Franciscan Studies, St. Bonaventure (N.Y.), N. S., 1941ss.
FThST	Freiburger theologische Studien, Freiburg im Br., 1910ss.
FuPat	Fuentes Patristicas, Madrid, 1994.
FZPT	Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie, Freiburg.

- Gab   Abhandlungen der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen.
- GB   Revista Glasul Bisericii, București.
- GCS   Die Griechischen Christlichen Schriftsteller, Berlin.
- GDA   Godisnik na Duchovnata Akademia, Sofia.
- GGA   Göttingische Gelehrte Anzeigen, Göttingen.
- Gior Fil   Giornale Italiano di Filologia, Napoli.
- Gno   Gnomon. Kritische Zeitschrift für die gesamte Altertums wissenschaft, München, 1925ss.
- Greg   Gregorianum, Roma.
- GTT   Gereformeed Theologisch Tijdschrift, Aalten.
- HA   Handes Amsorya, Monatsschrift für Armenische Philologie, Wien.
- HAPhG   Heidelberger Abhandlungen zur Philosophie und ihre Geschichte, Heidelberg.
- Hermathena Hermathena. A Series of Papers on Literature, Science and Philosophy, Dublin-London, 1874ss.
- Hermes   Hermes. Zeitschrift für klassische Philologie, Berlin, 1866ss.
- HispS   Hispania Sacra, Madrid-Barcelona.
- HJ   The Hibbert Journal, London, 1902ss.
- HJG   Historisches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft, München-Köln.
- HS   Harvard Studies and Notes in phil. and lit., Cambridge (Mass.).
- HSCP   Harvard Studies in Classical Philology, Cambridge (Mass.).
- HThR   The Harvard Theological Review, Cambridge (Mass.).
- HTS   Harvard Theological Studies, Cambridge (Mass.)
- HVS   Historische Vierteljahrsschrift, Leipzig, 1898-1937.
- HZ   Historische Zeitschrift, München-Berlin, 1859ss.
- IER   The Irish Ecclesiastical Record, Dublin, 1864ss.
- IKZ   Internationale Kirchliche Zeitschrift, Berna.
- Isis   Isis. Quarterly Organ of the History of Science Society, Bruges-Cambridge (Mass.), 1913ss.
- ITQ   The Irish Theological Quarterly, Dublin, 1864ss.

Î.Hr.	Înainte de Hristos.
JA	Journal Asiatique, Paris.
JAC	Jahrbuch für Antike und Christentum, Münster.
James	M. R. James, The Apocryphal New Testament, Oxford, 1924.
JbAC	Jahrbuch für Antike und Christentum, Münster.
JBL	Journal of Biblical Literature, New Haven.
JDAI	Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts, Berlin, 1886ss.
JEH	The Journal of Ecclesiastical History, London.
JHS	Journal of Hellenic Studies, London, 1880ss.
JL	Jahrbuch für Liturgiewissenschaft, Münster, 1921-1941.
JLH	Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie, Kassel, 1955ss.
JNES	Journal of Near Eastern Studies, Chicago, 1942ss.
JOBG	Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft, Viena, 1951ss.
JQR	Jewish Quarterly Review, Philadelphia, 1888ss.
JR	The Journal of Religion, Chicago.
JRH	The Journal of Religious History, Sydney.
JRS	Journal of Roman Studies, London.
JS	Journal des Savants, Paris.
JSOR	Journal of the Society of Oriental Research, Chicago, 1917-1932.
JThS	Journal of Theological Studies, Oxford-London.
KA	KA Kyrkohistorisk Årsskrift, Stockholm.
KAV	Kommentar zu den apostolischen Vätern, Göttingen, 1993.
KGA	Kirchengeschichtl. Abhandl., ed. M. Sdrulek, Breslau, 1902-1912.
KIT	Kleine Texte für Vorlesungen und Übungen. Begründet von H. Lietzmann.
Krüger-Ruhbach	G. Krüger-G. Ruhbach, Ausgewählte Märtyrerakten, Tübingen ⁴ , 1965.
KT	Kleine Texte für Vorlesungen und Übungen, ed. Por H. Lietzmann, Berlin, 1903ss.

LACL	Lexikon der antiken christlichen Literatur, Siegm. Döpp und Wilhelm Geerlings unter Mitarbeit von Peter Bruns, Georg Röwekamp und Matthias Skeb OSB, 2. Auflage, Herder, Freiburg/Basel/Wien.
Latmos	Latomus. Revue des études latines, Bruxelles.
LCC	Library of Christian Classics, ed. por J. Baillie, J. T. McNeill, H. P. van Dusen, London-Philadelphia, 1953ss.
LCL	Loeb Classical Library, London-New York.
LF	Liturgie Geschichtliche Forschungen, Münster, 1918ss.
LFC	Library of the Fathers of the Holy Catholic Church, ed. por E. B. Pusey, J. Keble e J. H. Newman, Oxford, 1838-1888.
LJ	Liturgisches Jahrbuch, Münster, 1951ss.
LNPF	A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church, ed. por Ph. Schaff e H. Wace, Buffalo-New York, 1886-1900.
LQ	LA Liturgie Geschichtliche Quellen, Münster, 1918ss.
LQF	Liturgie Geschichtliche Quellen und Forschungen, Münster im Westfalen.
LThK	Lexikon für Theologie und Kirche, Freiburg, 1930-1938.
LThK2	Lexikon für Theologie und Kirche 2.a ed. Freiburg im Br., 1957ss.
LThPh	Laval Théologique et Philosophique, Québec.
LZ	Liturgische Zeitschrift.
LZB	Literarisches Zentralblatt, Leipzig.
MA	Revista Mitropolia Ardealului, Sibiu.
MAH	Mélanges d'Archéologie et d'histoire, Paris-Roma, 1881ss.
MB	Revista Mitropolia Banatului, Timișoara.
MBTh	Münsterische Beiträge zur Theologie, Münster, 1923ss.
MC	Monumenta Christiana. Bibliotheek van Christelijke Klassieken, Utrecht de Bruxelles, 1948ss.
MD	La Maison-Dieu, Paris, 1945ss.
MDAI	Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts. Römische Abteilung, Heidelberg.
MG	Migne, Patrologia Graeca.

MGH	Monumenta Germaniae Historica, Hannover-Berlin, 1826ss.
MGWJ	Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums, Breslau, 1851ss.
ML	Migne, Patrologia Latina.
MMS	Revista Mitropolia Moldovei și Sucevei, Iași.
Mnem	Mnemosyne, Leyden.
MO	Revista Mitropolia Olteniei, Craiova.
MS	Mediaeval Studies, Toronto, 1939ss.
MSCA	Miscellanea Agostiniana, Roma, 1931.
MSCI	Miscellanea Isidoriana, Roma, 1935.
MSLC	Miscellanea di Studi di Letteratura Cristiana Antica, Catania.
MSR	Mélanges de Science Religieuse, Lille, 1944ss.
MStHTh	Münchener Studien zur historischen Theologie, München, 1921-1937.
MTS	Münchener Theologische Studien, München, 1950ss.
MTZ	Münchener Theologische Zeitschrift, München.
Mu	Le Muséon, Louvain.
Musurillo	The Acts... H. Musurillo, The Acts of the Christian Martyrs, Oxford, 1972.
N Did	Nuovo Didaskaleion, Catania.
N.F.	Neue Folge.
N.S.	Nueva serie, Nouvelle Série, New Series.
NA	Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, Hannover, 1876-1936.
NADG	Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, Hannover.
NAKG	Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis, Haag.
NC	La Nouvelle Clio, Bruxelles, 1947ss.
ND	Nuovo Didaskaleion, Catania, 1947ss.
NDid	Nuovo Didascaleion, Catania.
NGWG	Nachrichten der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen.

NJKA	Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, Leipzig.
NKZ	Neue kirchliche Zeitschrift, Erlangen-Leipzig, 1890ss.
Nov Test	Novum Testamentum, Leiden.
NRTh	Nouvelle Revue Théologique, Tournai.
NSch	New Scholasticism, Washington, 1927ss.
NTA	Neutestamentliche Abhandlungen, Münster, 1909ss.
NTS	New Testament Studies, Cambridge.
NTT	Nieuw Theologisch Tijdschrift, Haarlem.
NZSTh	Neue Zeitschrift für systematische Theologie, Berlin.
ÖAKR	Österreichisches Archiv für Kirchenrecht, Wien.
OC	Oriens Christianus, Leipzig-Wiesbaden.
OCh	Orientalia Christiana, Roma, 1923-1934.
OChA	Orientalia Christiana Analecta, Roma, 1939.
OCP	Orientalia Christiana Periodica, Roma.
ODB	The Oxford Dictionary of Byzantium, Oxford.
ODCC	The Oxford Dictionary of the Christian Church, London, 2th édition.
OLP	Orientalia Lovaniensia, Louvain.
OLZ	Orientalistische Literaturzeitung, Leipzig.
Or	Orientalia. Commentari periodici Pont. Instituti Bibl., Roma, 1920ss.
Orph	Orpheus. Rivista di umanità classica e cristiana, Catania.
OrSy	L'Orient Syrien, Paris.
Ort.	Revista Ortodoxia, București.
OstKSt	Ostkirchliche Studien, Würzburg.
OT	Revista Orizonturi Teologice, Oradea.
PB	Pastor Bonus, Tréveris, 1889ss.
PC	Pàraula Cristiana, Barcelona.
PG	J. P. Migne, Patrologia Graeca.
Phil	Philologus. Zeitschrift für das klassische Altertum, Leipzig-Wiesbaden, 1946ss.

PhJ	Philosophisches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft, Fulda, 1888ss.
PhW	Philologische Wochenschrift, Leipzig.
PL	J. P. Migne, Patrologia Latina.
PO	Patrologia Orientalis, Paris.
PP	La Parola del Passato. Rivista di studi classici, Napoli, 1946ss.
PrOChr	Le Proche-Orient Chrétien, Jérusalem, 1951ss.
PS	Patrologia Syriaca, ed. R. Graffin, Paris, 3 vol.
PSB	Colecția Părinți și Scriitori Bisericești, București.
PSt	Patristic Studies, ed. por R. Deferrari, Washington (D.C.), 1922ss.
PThR	Princeton Theological Review, Princeton.
PWK	Pauly-Wissowa-Kroll, Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Stuttgart, 1839, 1980.
QLP	Questions Liturgiques et Paroissiales, Louvain, 1918ss.
RABM	Revista de Archivos, Bibliotecas-Museos, Madrid.
RAC	Rivista di Archeologia Cristiana, Roma, 1924ss.
RACH	Reallexikon für Antike und Christentum, Stuttgart.
RAL	Rendiconti della Reale Accademia Nazionale dei Lincei, Classe di scienze morali, storiche e filologiche, Roma.
RAM	Revue d'Ascétique et de Mystique, Toulouse.
Rap	Revue Apologétique, Paris, 1905-1940.
RB	Revue Bénédictine, Maredsous.
Rb	Revue Biblique, Paris.
RBibl	Revue Biblique. Paris 1891ss, Nueva Serie, 1904ss.
RBPh	Revue Belge de Philologie et d'Histoire, Bruxelles.
RC	Revue Critique d'Histoire et de Littérature, Paris.
RCC	Revue des Cours et Conférences, Paris.
RCCM	Rivista di Cultura Classica e Mediaevale, Roma.
RHDFE	Revue Historique de Droit Français et Étranger, Paris, Sirey.
RDC	Revue de Droit Canonique, Strasbourg, 1951ss.

RE	Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche, fondată por J. J. Herzog, 3.* ed. a cura di A. Hauck, Leipzig, 1896-1913.
REA	Revue des Études Arméniennes, Paris.
REAN	Revue des Études Anciennes, Bordeaux, 1899ss.
REAug	Revue des Études Augustiniennes, Paris.
REB	Revue des Études Byzantines, Paris, 1946ss.
REG	Revue des Études Grecques, Paris.
REL	Revue des Études Latins, Paris.
RelC	Religión y Cultura, Madrid.
Religio	Religio, ed. E. Buonaiuti, Roma, 1925-1939.
RET	Revista española de Teología, Madrid.
RevR	Review of Religion, New York.
RF	Razón y Fe, Madrid, 1901ss.
RFE	Revista de Filología Española, Madrid.
RFIC	Rivista di Filologia e Istruzione Classica, Torino.
RFN	Rivista di Filosofia Neoscolastica, Milano, 1909ss.
RGG'	Religion in Geschichte und Gegenwart. 2.s ed. ed. H. Gunkel-L. Zscharnarck, Tübingen, 1927-1932.
RGG''	Religion in Geschichte und Gegenwart. 3.4 ed. por K. Galling, Tübingen, 1957ss.
RGH	Revue des Questions Historiques, Paris, 1866ss.
RH	Revue Historique, Paris, 1867ss.
RHE	Revue d'Histoire Ecclésiastique, Louvain.
RHEF	Revue d'Histoire de l'Église de France, Paris, 1910ss.
RHL	Revue d'Histoire et de Littérature religieuse, Paris.
RhM	Rheinisches Museum für Philologie, Frankfurt a. M.
RHPR	Revue d'Histoire et de Philosophie Religieuse, Strasbourg.
RHR	Revue de l'Histoire des Religions, Paris.
RHSpir	Revue d'Histoire de la Spiritualité, Paris.
RHT	Revue d'Histoire de Textes, Paris.

RILSL	Rendiconti. del R. Istituto Lombardo di Scienze e Lettere, Classe di Lettere e Scienze Morali e Storici, Milano.
RiStCl	Rivista di Studi Classici, Torino.
RLM	Revue Liturgique et Monastique, Maredsous.
RML	Revue du Moyen-âge Latin, Lión-Strasbourg, 1945ss.
ROC	Revue de l'Orient Chrétien, Paris.
ROL	Revue de l'Orient Latin, Paris, 1893ss.
RPh	Revue de Philologie, de Littérature et d'Histoire anciennes, Paris.
RQ	Römische Quartalschrift, Freiburg im Br.
RQH	Revue des questions historiques, Paris.
RQU	Revue de Qumran, Paris.
RR	Ricerche Religiose, Roma, 1925ss.
RSCI	Rivista di Storia della Chiesa in Italia, Roma.
RSFR	Rivista di Studi Filosofici e Religiosi, Roma.
RSH	Revue de Synthèse Historique, Paris.
RSLR	Rivista di Storia e Letteratura Religiosa, Firenze.
RSO	Rivista degli Studi Orientali, Roma, 1908ss.
RSO	Rivista degli Studi Orientali, Roma.
RSPT	Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques, Paris, 1907ss.
RSR	Recherches de Science Religieuse, Paris.
RSRUS	Revue des Sciences Religieuses, Strasbourg-Paris.
RStR	Ricerche di Storia Religiosa, Roma, 1954ss.
RT	Revista Teologică, Sibiu.
RT	Revue Thomiste, Paris, 1893ss.
RTAM	Recherches de Théologie Ancienne et Médiévale, Louvain.
RThPh	Revue de Théologie et de Philosophie, Lausanne.
RTP	Revue de Theologie et Philosophie, Lausanne, 1868ss.
RTr	Rivista Trimestrale di Studi Filosofici e Religiosi, Perugia.
RUO	Revue de l'Université d'Ottawa.

- SA   *Studia Anselmiana*, Roma, 1933ss.
- SAB   *Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Klasse*, Berlin, 1882ss.
- SAH   *Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Klasse*, Heidelberg, 1910ss.
- SAM   *Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Klasse*, Monaco, 1871ss.
- SAW   *Sitzungsberichte der Wiener Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Klasse*, Viena, 1847ss.
- SbB   *Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Klasse*, Berlin.
- SC   *Scuola Cattolica*, Milan, 1873ss.
- SCA   *Studies in Christian Antiquity*, ed. por J. Quasten, Washington D.C., 1941ss.
- SCh   *Sources Chrétiennes*, Paris-Lyon.
- Schol   *Scholastik*, Freiburg-Eupen.
- SCO   *Studi Classici e Orientali*, Pisa.
- SD   *Studies and Documents*, ed. por K. Lake iS. Lake, London-Philadelphia.
- SEJG   *Sacris Erudiri. Jaarboek voor Godsdienstwetenschappen* Steenbrugge, St. Pietersabdij.
- SIF   *Studi Italiani di Filologia Classica*, Firenze.
- SJMS   *Speculum. Journal of Medieval Studies*, Cambridge (Mass.), 1926ss.
- SJTh   *Scottish Journal of Theology*, Edinburgh.
- SKGG   *Schriften der Königsberger Gelehrtengeellschaft*.
- SM   *Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktinerordens und seiner Zweige*, München.
- SMITH-WACE   *Dictionary of Christian Biography*, W. Smith and H. Wace, 4 vol., London.
- SMSR   *Studi e Materiali di Storia delle Religioni*, Bologna.
- So   *Sophia*, Milano.
- SO   *Symbolae Osloenses*, Oslo, 1920ss.
- SP   *Studia Patristica (TU)*, Berlin, 1957ss.

SPCK	Society for Promoting Christian Knowledge, London.
SPM	Stromata Patristica et Mediaevalia, ed. por C. Mohrmann y J. Quasten, Utrecht, 1950ss.
SQ	Sammlung ausgewählter Quellenschriften zur Kirchen und Dogmengeschichte, Tübingen.
SSL	Spicilegium Sacrum Lovaniense, Louvain, 1922ss.
ST	Revista Studii Teologice, București.
ST	Studi e Testi. Pubblicazioni della Biblioteca Vaticana, Roma, 1900ss.
StBN	Studi Bizantini et Neoellenici, Roma, 1947ss.
STC	Revista Studia Universitatis Babeș-Bolyai Theologia Catholica, Cluj-Napoca.
STc	Studia Catholica, Nijmegen.
STCL	Revista Studia Universitatis Babeș-Bolyai Theologia Catholica Latina, Cluj-Napoca.
StG	Studia Catholica. Roermond y Nimega, 1924ss.
STGCV	Revista Studia Universitatis Babeș-Bolyai Theologia Graeco Catholica Varadiensis, Oradea.
StGKA	Studien zur Geschichte und Kultur des Altertums, Paderborn.
StMon	Studia monastica. Abadia de Montserrat, Barcelona.
STO	Revista Studia Universitatis Babeș-Bolyai Theologia Orthodoxa, Cluj-Napoca.
StP	Studia Patavina, Padova, 1954ss.
StPad	Studia Patavina, Padova.
STRT	Revista Studia Universitatis Babeș-Bolyai Theologia Reformata Transylvanica, Cluj-Napoca.
TEDJ	Teologie și Educație la Dunărea de Jos, Galați.
Teol	Revista Teologia, Arad.
THBL	Theologische Blätter, Leipzig, 1922ss.
THGL	Theologie und Glaube, Paderborn, 1909ss.
THJ	Theologische Jahrbücher, Leipzig, 1842.
THLB	Theologisches Literaturblatt, Leipzig, 1880ss.

ThLZ	Theologische Literaturzeitung, Leipzig-Berlin.
ThPh	Theologie und Philosophie, Freiburg im Br.
ThQ	Theologische Quartalschrift, Stuttgart-Tübingen.
ThR	Theologische Revue, Münster im Westfalen.
ThRu	Theologische Rundschau, Tübingen.
ThStK	Theologische Studien und Kritiken, Gotha.
ThZ	Theologische Zeitschrift, Basel.
TJHC	Theology Journal of Historic Christianity, London.
TP	Transactions and Proceedings of the American Philological Association, Lancaster, Pa.
TR	Periodicul Telegraful Român, Sibiu.
Tr	Traditio, New York.
TrThZ	Trierer Theologische Zeitschrift, Trier.
TS	Theological Studies, Baltimore.
TSt	Texts and Studies, ed. por J. A. Robinson, Cambridge, 1891ss.
TU	Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur, Leipzig-Berlin.
TV	Revista Teologie și Viață, Iași.
TZ	Theologische Zeitschrift, Basel, 1945ss.
UTQ	University of Toronto Quarterly, Toronto.
VC	Vigiliae Christianae, Amsterdam.
VD	Verbum Domini, Roma, 1921ss.
VetChr	Vetera Christianorum, Bari.
VS	La vie spirituelle, Paris.
VV	Vizantijski Vremennik, Pietroburgo. New Serie, Moscow.
WJB	Würzburger Jahrbücher für klassische Altertumswissenschaft, 1947ss.
WS	Woodbrooke Studies, Manchester.
WSt	Wiener Studien, Zeitschrift für klassische Philologie, Wien.

WZHalle	Wissenschaftliche Zeitschrift der M. Luther-Universität Halle-Wittenberg, Halle.
WZKM	Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, Wien.
ZAM	Zeitschrift für Aszese und Mystik, Innsbruck-München.
ZAW	Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft, (Giessen), Berlin, 1881ss.
ZB	Zeitschrift für Balkanologie, Wiesbaden.
ZBW	Zentralblatt für Bibliothekswesen, Leipzig, 1884ss.
ZDADL	Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur, Wiesbaden.
ZDMG	Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, Wiesbaden.
ZDP	Zeitschrift des Deutschen Palästinavereins, Leipzig, 1878ss.
ZKG	Zeitschrift für Kirchengeschichte, Stuttgart.
ZKTh	Zeitschrift für Katholische Theologie, Innsbruck.
ZMR	Zeitschrift für Missions-und Religionswissenschaft, Münster, 1928ss.
ZNW	Zeitschrift für Neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der Älteren Kirche, Giessen-Berlin.
ZPE	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bonn.
ZRGG	Zeitschrift für Religions-und Geistesgeschichte, Marburg.
ZSK	Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung, Weimar, 1911ss.
ZSR	Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung, Weimar, 1880ss.
ZST	Zeitschrift für systematische Theologie, Gütersloh, 1923ss.
ZTK	Zeitschrift für Theologie und Kirchen, Tübingen, 1891ss.
ZWTh	Zeitschrift für wissenschaftlichen Theologie.
ΔΙΕΕ	Δελτίον τής Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρίας τής Ελλάδος, 'Αθήνα.
ΔΜΒ	Δελτίον Βιβλικών Μελετών, 'Αθήνα.
ΕΕΘΣΠΘ	'Επιστημονική Έπετηρίς τής Θεολογικής Σχολής τού Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.
ΕΦ	Εκκλησιαστικός Φάρος, 'Αλεξάνδρεια.

ΘΗΕ	Θρησκευτική καί Ἠθική Εγκυκλοπαίδεια, Ἀθήνα.
ΚΔ	Καينή Διαθήκη.
Mn	Mnemosyne, Bibliotheca philologica Batavorum, Leiden-Leipzig.
ΝΣ	Νέα Σιών, Ἱεροσολύμων.
ΠΔ	Παλαιά Διαθήκη.
Πτρ.-Διδ.	Πατήρ-Διδάσκαλος (Πατέρες-Διδάσκαλοι).

Mergând pe linia preocupărilor sale din domeniul patristicii, părintele Călin Ioan Dușe oferă studenților teologi și tuturor celor interesați o sinteză istorică asupra lumii romane, de la apariție până în perioada Bisericii primare. Consecvent prezentării din celelalte volume publicate, autorul caută să situeze cititorul în contextul timpului, oferind un tablou descriptiv, care ne ajută să legăm operele scriitorilor creștini de momentul istoric respectiv în care au apărut. Sunt prezentate și nuanțările specifice Bisericilor locale, oprindu-se asupra Bisericilor Romei, Antiohiei și Corintului primului secol creștin. Dialogul dintre credință și gândirea filosofică în contextul pluralismului religiilor din spațiul cultural greco-roman generează primele interpretări eretice sau sincretisme de tip gnostic, Părinții Bisericii fiind obligați să aducă doctrina creștină pe linia propovăduirii lui Hristos și a continuității tradiției apostolice, care se concretiza prin canonul Sfintei Scripturi și prin Sfânta Tradiție.

Introducerea în perioada Părinților Apostolici începe prin cea mai veche scriere din patrimoniul patristicii, *Didahia* sau *Învățătura celor doisprezece Apostoli*, fiind prezentate operele Sfinților Clement Romanul, Ignatie Teoforul și Policarp al Smirnei.

Această abordare inter-disciplinară care reunește evenimentele istorice cu problematici specifice istoriei Bisericii, teologiei creștine și a literaturii patristice este necesară. Un instrument de lucru util predării-învățării patrologiei, lucrarea de față își va dovedi utilitatea pentru studenții teologi și poate fi un ghid practic alături de celelalte manuale și suporturi de curs destinate incursiunii în tainele teologiei și în studiul literaturii patristice.

Pr. conf. univ. dr. habil. **Alexandru BUZALIC**

